

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. Тони Йонков Веков, д.м.н.,

за дисертационния труд на доц. д-р Силвия Александрова-Янкуловска, д.м., на тема „Клинична етична консултация – нагласи за въвеждане, обучение в етичен анализ и приложение на методология за вземане на решения в клиничната практика“ за придобиване на научна степен „Доктор на науките“ по научната специалност „Социална медицина и организация на здравеопазването“ (03.01.53)

С Решение на Академичния съвет на МУ-Плевен от 23.02.2015 г. и Заповед № 400/24.02.2015 г. на Ректора на МУ-Плевен проф. д-р Славчо Томов съм избран за член на Научното жури по процедурата за защита на посочения дисертационен труд.

Обща оценка на дисертационния труд

Дисертационният труд е в обем от 324 стандартни страници като е спазена общоприетата структура: въведение (3 стр.); глава 1. Състояние на проблема (литературен обзор); глава 2. Цел, задачи и методология на проучването; глава 3. Резултати и обсъждане (представена в три обособени части в съответствие с трите основни проучвания) и завършва с изводи, препоръки и приноси. Онагледен е с 62 таблици, 36 фигури и 11 приложения. Библиографията включва 316 източника (42 на кирилица и 274 на латиница).

Актуалността на дисертационния труд е добре обоснована в краткото и стегнато въведение. Неоспоримите аргументи в подкрепа на своевременността и изключителната актуалност на труда произтичат от съвременното развитие на здравните системи и нарастващите очаквания и изисквания на обществото за предоставяне на качествени здравни грижи с отчитане на основните етични принципи на уважение на автономността, благодеяние, ненасяна на вреда и справедливост. Етиката е заложена като една от 4-те ключови ценности в стратегията на СЗО „Здраве за всички през 21-ви век“. Етичните проблеми в здравната помощ стават все по-значими в условията на нарастващите цени на здравните грижи, недостига на човешки, материални, финансови, технологични, информационни и организационни ресурси, което е особено характерно за здравеопазването у нас. Медицинските професионалисти днес се сблъскват все по-често с проблеми, за успешното решаване на които се изисква не само висока професионална компетентност, но и умения за диагностика на етичните аспекти в различни клинични ситуации и прилагане на адекватни подходи за тяхното

разрешаване. Развитите страни са постигнали несъмнен напредък в това направление чрез клинични етични консултации. Развитие като специфичен научнообоснован подход за решаване на етични дилеми. В този смисъл, разработеният дисертационен труд е изключително актуален и новаторски и ще способства за приобщаването ни към опита на развитите страни за подобряване на качеството и справедливостта в предоставянето на здравни услуги.

Оценка на структурните части на дисертационния труд

Литературният обзор заема 25% от дисертационния труд и е отлично структуриран в осем раздела. Последователно и логично се разглеждат същността, възникването и развитието на клиничната етична консултация от официалното ѝ институционализиране през 80^{те} години на XX век до настоящия момент. Подробно са представени поводите за търсене, целите, ползите и моделите за осъществяване на клинична етична консултация в развитите страни. Задълбоченият анализ се основава на изключително богат набор от съвременни литературни източници и на придобития непосредствен опит на доц. Янкуловска от членството ѝ в Европейската мрежа по клинична етика и участието ѝ специализирани научни форуми в тази насока. Особен интерес представлява обзорът на съвременните „горещи проблеми във фокуса на клиничната етична консултация“: нов тип взаимоотношения „лекар-пациент“ с приоритет на автономния и партниращия модел; вземане на решения в условията на интензивни грижи, при продължителни грижи за възрастни пациенти, в трансплантационната медицина, в случаи на безполезно лечение, при прилагане на новите репродуктивни технологии и др.

Цялостната ми оценка за литературния обзор е изключително положителна. Отразени са най-съвременните виждания и практики по проблема. Използваните източници са много добре времево разпределени с оглед на акцента, които се поставя върху историческото и съвременното състояние на проблема. Над 90% от използваните източници са от последните 10 години като всички са цитирани акуратно в текста на обзора. Изложението е написано на висок академичен стил и завършва със шест добре формулирани изводи, които обосновават целта, задачите и методологията на дисертационния труд.

Целта на дисертационния труд е формулирана ясно и точно като отразява трите основни насоки на собственото проучване: на първо място, диагностика на ситуацията и нагласи на лекарите за въвеждане на клинична етична консултация у нас; на второ място, въвеждане на авторска методология за анализ на етични казуси в университетското обучение по медицина и обосноваване на препоръки за подобряване на обучението по биоетика; на трето място, апробиране на методология за разрешаване на етични дилеми в реалната клинична практика и адаптиране на подходящ модел на клинична етична консултация в медицинската практика у нас.

За реализиране на поставената цел са формулирани **осем конкретни задачи и са планирани три широкомащабни проучвания**, които като цяло обхващат 10-годишен период на наблюдение и оформят един **завършен цикъл на проучвания в отговор на поставената цел**.

В първия етап на проучването (2004-2007 г.) е събрана и анализирана информация от 405 лекари от два типа лечебни заведения – университетска болница и регионални МБАЛ за тяхното отношение, опит и нагласи за решаване на етичните проблеми в клиничната практика. От направения основен извод, че клиницистите у нас се сблъскват с много етични дилеми, в решаването на които разчитат предимно на своя опит и на своите колеги и ръководители, произтича необходимостта от подобряване на подготовката на бъдещите лекари в насока на изграждане на етична чувствителност и умения за морално разсъждаване.

През втория етап на проучването (2010-2014 г.) е приложена на нова авторска методология в обучението на студенти-медици за етичен анализ на клинични казуси. Обхванати са 562 студенти от българоезично и англоезично обучение, които системно са обучавани в курса по медицинска етика в анализ на различни етични дилеми, преминавайки през 4 основни етапа: определяне на моралния проблем; изясняване на наличните данни и обвързването им с етични и законови постановки; етична дискусия и формулиране на етично решение.

Третият етап на проучването (2014 г.) представлява своеобразен организационен експеримент, в който, чрез адаптирана към българските условия методология за провеждане на клинична етична консултация, са реализирани 69 клинични етични срещи с участието на 286 лица, 195 от които са отговорили и на анкетната карта за обратната връзка, разкриваща реализацията и ползите от проведените етични срещи. Целта на този етап на проучването е да даде отговор на въпросите: може ли да бъде въведена, при какви проблеми и какъв модел на клинична етична консултация в медицинската практика у нас би бил най-подходящ в началния етап на прилагането ѝ.

И за трите етапа на проучването е подготвен и приложен подходящ инструментариум, описан подробно в глава 2 и представен в пълен обем в 11-те приложения към дисертационния труд.

Внушителен е общият обем на събрания емпиричен материал – наблюдавани 405 лекари, 562 студенти и 286 участника в етичните срещи. Този обем гарантира в голяма степен достоверност на резултатите и валидността на направените изводи. Използвани са подходящи статистически методи за описание и анализ на данните от трите етапа на проучването.

Цялостната ми оценка за методологията на дисертационния труд е много висока. Тя доказва задълбоченото познаване и владееене от доц. Силвия Янкуловска на съвременните подходи в областта на социално-медицинските научни изследвания.

Резултати и обсъждания. На тази част (глава 3) са отделени 60% от общия обем на дисертационния труд. В логическа последователност са представени резултатите от 3-те етапа на проучването. Анализът на данните е проведен на високо научно ниво в пълно съответствие със съвременните изисквания за изследователска работа: отлично оформени и съдържателни многомерни статистически таблици, придружени при необходимост с подходящи фигури; установените зависимости навсякъде са придружени с доказателства за статистическа значимост; ясен и точен текстови анализ; сравняване на емпиричните данни с резултати на други автори; добре формулирани обобщения и изводи.

На основата на получените неоспорими емпирични доказателства от трите етапа на проучването са формулирани конкретни препоръки към медицинските университети за промяна в модела на университетското обучение по медицинска етика със засилване на практическата му насоченост и към професионалните организации и ръководства на лечебните заведения за включване на етичната консултация към правилата за добра клинична практика.

Оценка на приносите. Дисертационният труд на доц. Янкуловска има подчертан иновативен характер по своята постановка. Това е първото проучване в България, чрез което се прави задълбочен и всеобхватен анализ на такъв значим проблем на общественото здраве като внедряване на етични подходи при вземане на решения в клиничната практика.

Доказани са емпирично нагласите на лекарите към етичното консултиране и възможността за внедряване на модел на клинични етични срещи в условията на извънболнични и болнични лечебни заведения.

За първи път у нас е разработен и внедрен модел за обучение на студентите по медицина за извършване на етичен анализ на клинични казуси.

Доказана е възможността на прилагане на модел на клинична етична консултация и положителни резултати от него в различен тип лечебни заведения. Чрез анализа на конкретни интересни реални казуси от практиката е доказана необходимостта от разширяване на подготовката на сегашните и бъдещите кадри в областта на етичните и законовите правни норми, необходими в ежедневно клинична практика.

Авторефератът отразява напълно съдържанието на дисертационния труд и представя много добре най-съществените резултати, изводи и препоръки от проучването.

Във връзка с дисертационния труд са публикувани 17 научни труда и са реализирани 12 участия в авторитетни научни форуми, по-голяма част от които в чужбина. Посочени са и 10 цитирания на една от публикуваните статии в европейско научно издание.

От представения цялостен списък на научната продукция на доц. Янкуловска се вижда, че тя многократно превишава количествените критерии, заложи в Правилника на МУ-Плевен, за придобиване на научна степен „Доктор на науките“:

- Общ брой публикации - 129 (изисквани 15):
 - o в чужбина – 17 (изисквани 3)
- Самостоятелен или първи автор – 71 (изисквани 8)
- Импакт фактор (общ) – 47,596 (изискван над 10)
- Докторанти – 3 (изисква се 1)
- Цитирания – над 150 (изискват се 10)

Лични впечатления

Познавам доц. Силвия Александрова-Янкуловска от първите дни на моето присъединяване към академичния състав на МУ-Плевен. Нейни отличителни черти са високо развитото ѝ чувство за отговорност, справедливост, възискателност към себе си и към другите, всеотдайност към преподавателската и научноизследователска дейност.

Заклучение

Дисертационният труд на доц. д-р Силвия Александрова-Янкуловска е в напълно готов завършен вид. По своите качества той може да бъде еталон за научен труд от такъв род. Отличава се с изключителна актуалност, оригиналност, методическа иновативност, прецизност, съдържа сериозни теоретични и приложни приноси и отговаря напълно на изискванията на Правилника за развитие на академичния персонал в МУ-Плевен.

Напълно убедено давам своето положително становище за дисертационния труд и препоръчвам на останалите членове почитаемото Научно жури да присъдят научната степен „Доктор на науките“ по научната специалност „Социална медицина и организация на здравеопазването на доц. Силвия Стоянова Александрова-Янкуловска, д.м.

28.02.2015 г.

Гр. Плевен

Подготвил:

Проф. Тони Веков, д.м.н.